

Dr. Gül Çakır – Atatürk Döneminde Çocuk Algısı

Röportajı Yapan: Begüm Şen

1- Sayın Gül Hocam, ilk olarak genel bir soruyla başlamak istiyorum. Mustafa Kemal Atatürk ve dönemin Türk toplumu tarafından çocuğa verilen değeri nasıl ifade edebiliriz? Türkiye'nin kuruluşundan 1938 yılına kadar geçen tarihsel süreçte çocuk, eski dönemlerle mukayese edildiğinde nasıl bir vasfa sahip olmuştur?

Mustafa Kemal Atatürk, Türk toplumunu oluşturan her bireye, kadına, erkeğe, çocuğa kıymet vermiş, toplum hayatını iyileştirmek için önemli devrimler gerçekleştirmişti. Şunu da biliyoruz ki Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde yaşanan geri kalmışlığın izleri en çok kadın ve çocuk hayatında kendini belli etmişti. Bu nedenle Cumhuriyet Dönemi'nde kadın ve çocuk hayatında baş döndürücü değişimler yaşandı. Çocuğun kıymetli bir varlık olduğu Türk toplumuna tekrar hatırlatıldı. Peki, Türk toplumunda çocuk kıymetsiz miydi? Şöyle ifade etmek gerekir; en eski Türk toplumlarında çocuk aile ve toplum için çok kıymetli bir varlıktı. Ancak tarihsel süreç içerisinde çocuk hayatı yetişkinlere göre bir nebze daha eksik kalsa bile modernleşme sürecini takip eden toplumlarda çocuk hayatı daha iyiye doğru gitti. Çocuğa kıymet veren toplumlar ise hep ilerlediler. Geliştiler, zenginleştiler ve güçlendiler. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren bunun farkına varıldı. Çocuğa kıymet verilmeliydi. Çocuğun değerli olduğu topluma da öğretilmeliydi.

20. yüzyılda bu konuda en önde olan ülke Amerika idi. Amerika'da çocuk ölüm oranı yüksek seviyeye ulaştığında bu durum için acil politikalar üretilmiş, çocuk hayatı iyileştirilmiş ve "çocuk" devlet politikalarının bir parçası olmuştu. Türkiye Himaye-i Etfâl Cemiyeti'nin kurucu Dr. Fuad Umay, 1923 yılında Amerika'ya yaptığı bir seyahatte oradaki okulları gezmiş ve çocuk hayatını gözlemleyerek şu çarpıcı sözü söylemişti: "Amerika'da çocuklar saltanat sürüyorlar". Ya Anadolu'da? Türkiye'de? İşte o zaman Türkiye'de "çocuk meselesi" diye bir mesele ortaya koyuldu. Tıpçılar, edebiyatçılar, gazeteciler, eğitimciler, sosyologlar ve siyasetçiler Türk çocuğunun kıymet bulması için sosyal bir duyarlılık sergileyerek çalıştılar. Çocuk kıymetlidir. Çünkü çocuk bir ülkede istikbalin anahtarıdır. Ailenin mutluluk kaynağıdır. Nüfusun en değerli unsurudur çocuk. Yarının büyükleridir. Bu nedenle çocuğun düşen konumu Atatürk Dönemi'nde olması gereken yere koyuldu ve yükseltildi. Eski döneme göre mukayese edildiğinde çocuk daha çağdaş vasıflara sahip oldu. Atatürk Dönemi'nde cumhuriyetçi, milliyetçi, ailesini seven, hümanist, iktisadi erdemleri olan bir çocuk profili çizildi.

2- Anadolu topraklarında ardı ardına devam eden savaşların çocukları ruhen ve bedenen yıpratmış ve Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında Türkiye'nin kimsesiz, ilgisiz, hastalıklı gibi çeşitli mağduriyetler yaşayan çocuk sorunlarıyla karşı karşıya kaldığını biliyoruz. Atatürk, çocukların mutluluğunu temin edebilmek adına ne tür politik adımlar atmıştır?

Savaşların en çok çocuklar üzerinde yıkıntı yarattığı genel geçer bir savdır. Özellikle Anadolu'da süren uzun savaşlar çocuklarımızın hayatları üzerinde derin izler bıraktı. Kimisi hayatını, kimisi ailesini kaybetti. Kimisi sakat kaldı. Milli Mücadele sırasında Yunan ordusunun çocuklar üzerinde yaptığı işkenceleri söylemeden de duramayacağım. Bu işkencelerle hayatını kaybeden çocuklar şehit oldular, yaralı kalanlar ise bunun yarattığı travma ile hayatlarını eksik yaşadılar. Savaş bittiğinde de Anadolu çocukları hastalığın, fakirliğin, kimsesizliğin pençesinde idiler. Bu nedenle Atatürk Dönemi'nde çocukların hayatta kalabilmesi için öncelikle bu koşullarının değiştirilmesi için çaba sarf edildi. Çocuğun mutluluğu, varlığını sürdürmesi için onlara özel sağlık, eğitim, nüfus, kültür politikaları geliştirildi. Çocuk ölümlerinin önüne geçmek için bulaşıcı hastalıklarla mücadele edildi. Adeta bir sağlık savaşı verildi. Bu dönemde açılan çocuk hastaneleri ve bakımevleri çocuk hayatının iyileşmesine yardımcı oldular.

Çocuğun ruhen daha iyi bir hale gelmesi için dönemin ruhiyatçıları gazetelerde ve dergilerde bolca yazılar yazdılar. Geleneksel terbiye kuralları yıkılıp, modern terbiye kuralları ebeveynlere öğretilmeye çalışıldı. O güne kadar aile içinde uygulanan katı kurallar yıkılmaya çalışıldı. Aile içinde çocuğa söz hakkı verilmesi gerektiği vurgulandı. Çocuğa uygulanan şiddetin çocukta ileriki yaşamlarında yaratacağı tahribat anlatıldı. Ailelerin çocuklarını sevgi, şefkat ile büyütmesi gerektiği anlatıldı.

Yeni devletin yeni okulları olan mektepler, çocuğun mutluluğunun sağlanması konusunda da önemli mekânlar oldu. Ayrıca Cumhuriyet rejiminin kurduğu Halkevleri de çocuğun sosyalleşmesi için önemli bir yer idi.

Cumhuriyet Dönemi'nde çocuk ölümleri ile mücadeleden sonra en önemli konu çocuk himayesi oldu. Savaş sonrasında yetim çocukların fazlalığı dikkat çekiyordu. Bugün Çocuk Esirgeme Kurumu olarak bildiğimiz Türkiye Himaye-i Etfâl Cemiyeti bu çocukların himaye edilmesi için çok çalıştı.

Milli Mücadele sırasında Anadolu'da Yunan askerleri tarafından yüzü yaralanan bir çocuk.

3- Atatürk Dönemi'nde çocukları korumaya yönelik çalışmalar yürüten ve çocuk hakları konusunda toplumu bilinçlendirmeyi amaç edinen kurum ve kuruluşlar hakkında bilgi verir misiniz?

Atatürk Dönemi'nde çocukları korumaya yönelik çalışmalar yürüten ve çocuk hakları konusunda toplumu bilinçlendirmeyi amaç edinen en önemli kurum Türkiye Himaye-i Etfâl Cemiyeti'dir. Bu cemiyetin kurucu hem doktor hem de milletvekili olan Dr. Fuad Umay'dır. Ankara'da kurulmuş bir cemiyettir. Dr. Fuad Umay, 1923 yılında Amerika'ya bir seyahat yapar ve ünlü gazeteci, sosyolog Sabiha Sertel Hanım vasıtasıyla burada yaşayan Müslümanlardan kimsesiz kalan çocuklar için para yardımı toplar. Cemiyet bu paralarla kimsesiz çocuklara hizmet vermiştir. Cemiyete bağlı birimlerde çocukların sağlık kontrolleri yapılmış, hasta olanlar tedavi edilmiş, eğitilmiş, doyurulmuştur. Cemiyet, toplum üzerinde de çalışmalar yapmış, kimsesiz çocukların evlat edinmesi veya bu çocuklara yardım edilmesi için farkındalık yaratmıştı. Devlet de bu cemiyete destek vermişti. Cemiyet, çocuk ölümleri konusunda toplumu uyarmış, çocuğun en temel hakkı olan yaşama hakkını temin etmek için canla başla çalışmıştı.

Asıl kuruluş amacı çocukları korumaya yönelik olmasa da buna da hizmet eden bir diğer kuruluş Türk Maarif Cemiyeti idi. Kuruluşunda Mustafa Kemal Paşa'nın rolü büyüktü. 1928 yılında kurulan bu cemiyet, fakir ve kimsesiz çocuklara ücretsiz eğitim imkânları sağlamıştı. Cemiyet, fakir öğrencilere yolluk, burs, giyecek, yiyecek yardımı yapmış, açtıkları dil kursları ve okuma-yazma seferberliği ile de önemli hizmetler vermişti.

Çocuklara yardım konusunda çalışan diğer kurum ise kuruluşu 1868'e kadar dayanan Türkiye Hilal-i Ahmer Cemiyeti'dir. Bugün biz bu cemiyeti Kızılay olarak biliyoruz. Cemiyet, mütareke sonrasında yetim ve fakir çocukları himaye etmişti. Çocuklara yönelik sosyal faaliyetler ve yardımlar yapan çok kıymetli bir kurumdu. Cemiyetin temel kitlesi çocuk olmamakla beraber, cemiyet yeteri kadar gıda alamayan, aç kalan çocuklara hizmet vermişti. 1936 yılında Kızılay'ın Gençlik ve Sağlık Kampları açılmış ve bu kamplarda çok zayıf, fakir ve bakımsız çocukların doğada sıhhat bulması, beslenmesi, eğitilmesi sağlanmıştı.

4- Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti bünyesine bağlı olan Gürbüz Türk Çocuğu Mecmuası'nın 1931 yılında yayımlanan "Beklediğimiz Çocuk" başlığı dikkat çekmektedir. Bu başlıktan yola çıkarak, Cumhuriyet'in çocuklardan beklentileri neler olmuştur? Türk toplumunda çocukların nasıl bir role sahip olması istenmekteydi?

İnsanlığına, vatanına, milletine bağlı çocuk idealize ediliyor. Türk Devrimi'nin yaşaması için idealist bir çocuk modeli oluşturulmak isteniyor. Yetiştirilecek neslin ne inkılâbı ilerlediği yoldan alıkoyması, ne de büyük inkılâp müesseselerinin onların elinde şahsi maksatlar için istismar edilen vasıtalar olarak kalması istenmiyor. Yeni rejim yalnız gürbüz, sıhhatli ve çok çocuk değil; ideal için yetiştirilen ve kendisine bırakılacak vatani inkılâpla beraber daha müreffeh bir yarına götürebilecek olan müfit bir çocuk yaratımından yana.

5- Türkiye, dünya tarihinde bir ilk olarak çocuklara sunduğu değerın göstergesi olarak onlara bayram armağan etmiştir. Peki, bu süreç tam olarak nasıl gerçekleşti? 23 Nisan'ın çocuklara armağan edilmesi süreci hakkında neler söylemek istersiniz?

Büyük Millet Meclisi'nin açılışından bir yıl sonra 23 Nisan 1921'de Saruhan Mebusu Refik Şevket Bey ve arkadaşları, meclise 23 Nisan'ın "îdî millî" yani "millî bayram" olarak kabul edilmesi için kanun teklifi sunmuşlardı. 23 Nisan önemli bir gündü. Bu günü özel kılan gelişme ise siyasi idareden yoksun bırakılan Türk milletini esaretten kurtarmak ve bağımsızlığını temin etmek için milletin sinesinde Büyük Millet Meclisi'nin doğması idi. Fakat bazı mebuslar bu kanun teklifini kabul etmek istememişlerdi. Çünkü vatanın tamamı işgalden kurtulmamıştı. Düşman yurttan tamamen çıkarılmadan böyle bir bayramın kutlanmasını uygun görmeyenler olmuştu. Buna rağmen bu teklif, meclis tarafından kabul edilmişti. Kanunun birinci maddesi "Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ilk yevmi küşadı olan 23 Nisan îdî millîyedir" şeklinde sunulmuştu. Bolu Mebusu Tunalı Hilmi Bey, "îdî milî" kelimesi yerine Türkçe bir kelime seçilmesini teklif ederek "millî bayram" olarak değiştirilmesini önermiş ve onun teklifi kabul edilmişti.

1922 yılından itibaren 23 Nisan "Millî Bayram" ismi ile yasada yerini almıştı. 27 Mayıs 1935 yılında Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Hakkında Kanun ile 23 Nisan, "Ulusal Egemenlik Bayramı" olarak isimlendirilmişti. 17 Mart 1981'de kabul edilen Ulusal Bayram ve Genel

Tatiller Hakkında Kanun'da 23 Nisan günü "Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı" olarak belirlenmişti.

İlk kutlama 1922'de Büyük Millet Meclisi'nde 23 Nisan'a özel program ile yapılmıştı. Gazeteler, halka günün anlam ve önemini "Bugün Türkler İçin Milli Bayram Günüdür" başlığı altında izah etmişti. Çocuk Bayramı kutlamaları ise daha sonraki yıllarda yapılmıştı.

1927 yılında ulusal basın, 23 Nisan'da vatanın her tarafında çocuk bayramının kutlanacağını ilan etmişti. Basın, aynı gün Himaye-i Etfâl Cemiyeti Merkez Umumisi'nin yayımladığı bir beyannameye yer vererek söz konusu kurumun 23 Nisan'ı "Çocuk Günü" olarak belirlediğini halka duyurmuştu. Gazetelerde, Himaye-i Etfâl Cemiyeti'nin 23 Nisan'ın güzel ve parlak bir gün olması adına hummalı bir biçimde hazırlandığından ve program yapacağından söz edilmişti. Aslında Cemiyet, çocuk günü, çocuk bayramı olarak isimlendirdiği bu günü Büyük Millet Meclisi'nin açıldığı güne tesadüf ettirmişti. Bu tesadüf dönemin siyasi erkleri tarafından hoş karşılanmış olmalı ki Mustafa Kemal Paşa, bu özel gün için çocukların hizmetine bir otomobil ve Cumhuriyet Bandosu vermişti. 23 Nisan 1927'de Hâkimiyet-i Millîye gazetesinde "Çocuk Bayramı", "İlk Çocuk Bayramı bugün sevinçle tesit edilecektir" başlıkları yer almıştı.

Çocuk Bayramı'nın yaratıcısı bugün Çocuk Esirgeme Kurumu olarak bildiğimiz Himaye-i Etfâl Cemiyeti idi. Cemiyetin kurucusu Kırklareli Mebusu Dr. Fuat (Umay) Bey, bu bayram vasıtasıyla ülkedeki "Çocuk Meselesini" gündeme getirmek, bu konuda farkındalık yaratmak istiyordu. Bu özel gün sayesinde çocuklara dair sorunlar masaya yatırılıyor, çözüm yolları aranıyor, toplumsal bir duyarlılık yaratılıyor, kimsesiz çocuklar için yardımlar toplanıyordu. Çocukların mutlu bir gün geçirmesi için Çocuk Bayramı'nda eğlenceler yapılmış ve organizasyonlar düzenlenmişti.

1929 yılından itibaren Amerika'daki Çocuk Haftası kutlamaları örnek alınarak, Çocuk Bayramı'nın süresi uzatılmış, bayram süresi bir haftaya çıkarılmıştı. Türk Devrimi'nin, Cumhuriyet'in varisi olan çocuklar bu bayram sayesinde milletin en gözde unsuru olarak, hak ettiği konuma sahip olacaklardı. Cumhuriyet'in bekçisi, vatanın sahibi olan Türk çocuğu kimsesiz, bakıma muhtaç, gıdasız, cahil bırakılmamalı ve sevgi, şefkatten yoksun edilmemeliydi. Çocuk hayatını iyileştirici gelişmelerin önemli bir kısmı Çocuk Bayramı vesilesi ile gerçekleşmişti. Çocuk Bayramı'nda, Cumhuriyet'in ilk yıllarında çocuk ölümlerinin %25'ten fazla olduğu öne sürülmüş ve çocuk ölümlerini engellemek için adeta sağlık seferberliği başlatılmıştı.

6- 23 Nisan günü çocuklara armağan edildikten sonra ilk kutlamalar nasıl bir program ile gerçekleşmiştir?

Çocuk Bayramı kutlamalarında Himaye-i Etfal Cemiyeti öne çıkan bir kurumdur. Bu kurum çocuklar için şenlikler, alaylar tertiplemişti. Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin Ankara şubesi, çocukların hoş vakit geçirmesi için çeşitli organizasyonlar hazırlamıştı. 23 Nisan 1927 günü Ankara'da çocuklar, Büyük Millet Meclisi önünden geçerek Çocuk Sarayı'na gitmişlerdi. Orada Cumhurbaşkanlığı bandosu çocukları müzikle neşelendirmişti. Çocuklara çeşitli ikramlar yapıp oyuncaklar hediye edilmiş ve onlara "23 Nisan Bayramı" ve "Çocuk Bayramı" izah edilmişti. Daha sonra çocuklar öğlene kadar oyun alanlarında gülüp oynamışlardı. Öğleden sonra da pehlivan ve cambaz gösterileri yapılmış, gece de havai fişek eğlencesi gerçekleştirilmişti. Çocuklar için bir balo bile tertiplenmişti. Çocuk bayramının olduğu gün çocuklara ücretsiz hizmetler sunulmuştu.

7- Çocukların coşkuyla kutladıkları bu bayramın o yıllarda henüz bitmemiş olan çocuk meselesine yansımaları nasıl olmuştur? Cumhuriyet'in teminatı olan çocuklar bu özel günleri coşkuyla kutlarken diğer yandan büyüklerin aklına çocukların mağduriyet sorunlarını getirdiğini ve bu özel günlerde daha fazla ele alınarak aslında bir farkındalık yaratma çalışması yürütüldüğünü ifade etmek mümkün müdür?

Tespitiniz çok doğru. Büyükler de çocuklar için kutlama yapılan günlerde çocuklara dair meseleleri gündeme getirerek farkındalık yaratmaya çalışmışlardı. Dönemin aydınları ve

gazetecileri bu konuda sorumluluk almışlardı. Çocuk bayramlarında büyüklerin kaleminden çıkan sloganlar küçük çocukların ellerindeki levhalarla halka gösterilmekteydi. Bu levhalarda büyüklerin küçükler adına yazılmış talepleri yer almıştı. Bunları şöyle ifade edelim: “Kavga etmeyen anne, baba”, “çocuk bahçeleri”, “çocuk parkları”, “temiz hava”, “temiz su”, “bol gıda”, “dispanserler”, “sıhhi süt”, “himaye edilmek”, “dövülmemek”, “sevgi ve şefkat”, “mektep”, “şehir mezarlıklarının kalkması, asri mezarlıkların kurulmasını” isteriz. Bu pankartları taşıyan çocuklar hem siyasi teşkilatı hem de toplumu göreve çağırırmaktaydılar.

8- Atatürk’ün çocukların eğitimine verdiği önem hakkında neler söylemek istersiniz? Atatürk Dönemi’nde, genç Türk kızlarının okuması ve meslek sahibi olması için onlara hangi imkanlar tanınmaktaydı?

Hayatı boyunca kendisini eğitmiş ve geliştirmiş bir kişidir Atatürk. Kendi eğitimi kadar toplumun da eğitimini önemsemiştir. Cumhuriyet çocukları için medrese döneminin kapandığını ve mektep devrinin açıldığını dile getiren Mustafa Kemal Atatürk, eğitim sistemi içerisinde cinsiyet farklılığı gütmeyen yenilikçi bir eğitim modeli oluşturmuştu. O güne kadar erkeğe nazaran eğitim sürecinin gerisinde bırakılan kızların, kadınların da eğitimine eğilerek onları da bu sisteme dahil etmişti. Türk kızlarının, kadınlarının eğitim haklarından faydalanmaları için imkanlar sağlamış, kadınları çalışma hayatının içene dahil ederek Türk kadınlarının sosyalizasyonunu sağlamıştır. Mustafa Kemal Atatürk’ün himaye ettiği kız çocuklarını düşünelim. Yanında taşıdığı eğitilmiş kızları Türk kadınları için rol model olmuştur. Tarihçi Prof. Dr. Afet İnan’ı, pilot hanımefendi Sabiha Gökçen’i yine manevi kızı Ülkü Hanımefendi’yi düşünelim. Hepsisi eğitilmiş ve meslek sahibidirler. Atatürk Türk kadınlarının, kız çocuklarının kültürel, ahlaki ve eğitsel nitelikleriyle Türkiye’de ve dünyada ön planda olmasını arzulamıştır. Bu nedenle kadınlar mühendis, doktor, öğretmen, hemşire olmaya özendirilmiş siyasetin içine de mesleki anlamda dahil edilmiştir.

9- Cumhuriyet Dönemi'nde, aileden sonra yeni nesilleri yetiştirmekle görevli kabul edilen öğretmenlerin çocuklara vatan ve millet sevginin aşılmasında nasıl bir rol oynadığını açıklar mısınız? Dönemin öğretmenleri ile günümüz öğretmenlerini mukayese ettiğimizde sizce vatan ve millet sevgisi aşulamakta süreklilik sağlayabiliyor muyuz?

Özellikle Cumhuriyet'in ilk yıllarında öğretmenlik mesleğinin günümüzden biraz daha farklı algılandığı ve algılatıldığını söylemek mümkün. İlk öğretmenler idealist, cumhuriyetçi ve üzerlerine milli vazifeler yüklenmiş kişiler olarak tasarlanmışlardı. Kutsal bir iş yaptıkları onlara inandırılmıştı. Yeni devletin ülküsünü yeni nesle aktaracak kişilerdi öğretmenler. Bu özel misyonun bilincinde olan öğretmenler, çocuklara vatan, millet, anne, baba, kardeş sevgisi kazandırmak için çalışmışlardı. Günümüzde de öğretmenlik kıymetli ve kendine has meşakkatleri olan bir meslektir. Günümüzdeki eğitim planları içerisinde çocuklara vatan, millet sevgisi ve değerini kazandırılmaya çalışılıyor. Fakat bunun coşkusu cumhuriyetin ilk yıllarında biraz daha fazla idi.

10- Sayın Gül hocam, bizlere aktardığınız değerli bilgiler adına teşekkür ederiz. Röportajımızı sonlandırırken son olarak, neler eklemek istersiniz?

Güçlü bir toplum olmamızı Atatürk Dönemi'nde uygulanan sosyal politikalara borçluyuz. Türkiye Devleti ilk kurulduğunda Anadolu çocuğu ölümle ve yoksunluklarla cebelleşmekteydi. Atatürk Dönemi'nde uygulanan çocuk politikaları büyük bir emeğin ürünüydü. Bu politika başarıya da ulaştı. Çocuklarımız eğitim, sağlık, yaşam hakkına sahip oldular. Kimsesizler

himaye edildi. Ailelerin iyi, bilinçli bir ebeveyn olması için çalışmalar yapıldı. Günümüzde çocuklarımız afiyette ise bunu Atatürk Dönemi'nde yapılan çalışmalara borçluyuz. Bir anne, bir öğretmen olarak son dönemlerde çocuk hayatına dair benim gözüme çarpan sorunlar var. Çocuklarımızın beslenme problemleri söz konusu. Gıda politikalarının gözden geçirilmesi çocuklarımızın faydasına olacaktır. Ücretsiz eğitim veren ilköğretim ve okulöncesi kurumlarının sayısı yetersiz kalmakta. Sayının artırılması gerekiyor. İlköğretim ve okulöncesi için alan öğretmenleri görevlendirilmeli. Devletimiz 3 yaşından itibaren çocuklara ücretsiz kreş tahsis ederse evde çocuğuna bakmak için kalan ve çalışamayan annelerimize geçim kapısı açmış olacaktır. Evde oturan kadının çalışma hayatına girmesi ülkemizin kalkınması için oldukça önemlidir. Bunun yanı sıra özel eğitim okullarının yaygınlaştırılması, üstün yetenekli çocuklarımıza mahsus okulların inşa edilmesi gereklidir. Kentlere sıkışmış olan çocuklarımız için sadece çocuklara özel milli parklar, doğal yaşam alanları da oluşturulur ise Avrupa standartlarını karşılamış oluruz.

Dr. Gül Çakır ve konuyla ilgili kıymetli çalışması.